

BİZANS ANITSAL MİMARİSİNDE İON-IMPOST SÜTUN BAŞLIKLARININ KULLANIMI: ÖN DEĞERLENDİRMELER*

* * *

THE USE OF IONIC-IMPOST COLUMN CAPITALS IN BYZANTINE MONUMENTAL ARCHITECTURE: PRELIMINARY CONSIDERATIONS

Murat CERTEL**

ÖZ

Antik Çağ'dan günümüze değin mimaride kullanılan sütun ve sütun başlıkları birçok yapı gurubunda farklı tip ve üslupta karşımıza çıkmaktadır. İlk örneklerine tapınak mimarisinde rastlanan sütun ve sütun başlıklarının bazen sadece anıt niteliğinde olduğu görülmektedir. Doğu Roma İmparatorluğunda 4. ve 6. yüzyıllar arasında antik geleneği sürdüren ve zamanla bu gelenekten uzaklaşarak gelişen birçok yeni sütun başlığı türü ortaya çıkmıştır. 5. yüzyılın başlarında impost kullanımının başlanması, sütun başlıklarında bazı yeni gelişmelere yol açmıştır. Bu yeni gelişmelerden biri de impost ve ion sütun başlıklarının bir sentezi olarak ortaya çıkan ion-impost tipi başlıkların üretimine başlamasıdır. İon-impost tipi sütun başlıkları MS 5. ve 6. yüzyıllar arasında Başkent Konstantinopolis, Anadolu, Kıta Yunanistan ve İtalya dâhil olmak üzere doğu ve batı Akdeniz'de oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu tip sütun başlıklarının kullanımının özellikle, İmparator Justinianus (527-565) döneminde yaygınlaştığı görülmektedir. İmparator Justinianus tarafından Konstantinopolis'te inşa ettirilen Ayasofya, Aya İrini ve Küçük Ayasofya'daki (Aziz Sergios ve Aziz Bakhos Kilisesi) ion-impost tipi sütun başlıkları dönemin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. MS 6. yüzyıldan sonra ise bu tip sütun başlıklarının kullanımı giderek azalmıştır. Çalışmamızda, bir dönemin mimari modasını yansıtan ion-impost tipi başlıkların asıl işlevinin tanıtılması, literatürdeki veriler ışığında bu tür başlıkların estetik mi yoksa mimari kaygılar nedeniyle mi tercih edildiğine dair sorulara cevap bulunması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Geç Antik Çağ, Bizans Dönemi, Mimari plastik, Sütun başlığı, Ion-impost.

* Bu çalışma 2. Uluslararası Ege Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresi'nde (İzmir, 29-31 Mayıs 2023) sunulan bildiriye dayanmaktadır. Çalışma, Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: 23917.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir. ♦ ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-6946-9298> ♦ e-Mail: muratcertel@gmail.com

ABSTRACT

Columns and column capitals used in architecture from Antiquity to the present appear in different types and styles in many building groups. Columns and column capitals, the first examples of which are encountered in temple architecture, are sometimes seen to have only a monument quality. In the Eastern Roman Empire, between the 4th and 6th centuries, many new column capital types emerged that continued the ancient tradition and developed away from this tradition over time. The beginning of the use of impost in the early 5th century led to some new developments in column capitals. One of these new developments is the start of the production of ion-impost type capitals, which emerged as a synthesis of impost and ion column capitals. Ionic-impost type capitals spread over a wide geography in the eastern and western Mediterranean, including the capital Constantinople, Anatolia, Continental Greece and Italy between the 5th and 6th centuries AD. It is seen that the use of this type of capitals became widespread especially during the reign of Emperor Justinian (527-565). Ion-impost type column capitals in Hagia Sophia, Hagia Irene and Little Hagia Sophia (St. Sergius and St. Bacchus Church) built by Emperor Justinian in Constantinople reflect the characteristic features of the period. After the 6th century AD, the use of this type of column capitals gradually decreased. In our study, it is aimed to introduce the main function of ion-impost type capitals, which reflect the architectural fashion of a period, and to answer the questions about whether such headboards are preferred due to aesthetic or architectural concerns in the light of the data in the literature.

Keywords: *Late Antiquity, Byzantine period, Architectural sculpture, Column capital, Ionic-impost.*

Giriş

313 Milano Fermanıyla birlikte kendilerine özgürce ibadet binası yapmaya hak kazanan Hristiyan ustalar, ilk başlarda bu ibadet binaları için, klasik antik çağın bilinen Korinth, Kompozit ve İyonik başlık tiplerini kullanmışlardır. Ancak zamanla klasik geleneklere bağlı kalarak inşa ettikleri kiliselerinde, yeni mimari üslup arayışlarına girmişlerdir. 5. yüzyılın başlarında impost kullanımının başlaması, sütun başlıklarında bazı yeni gelişmelere yol açmıştır. Bu yeni gelişmelerden biri de impost ile ion sütun başlıklarının bir sentezi olarak ortaya çıkan ion-impost tipi başlıkların üretimine başlanmasıdır. İon-impost tipi sütun başlıkları MS 5. ve 6. yüzyıllar arasında Başkent Konstantinopolis, Anadolu, Kıta Yunanistan ve İtalya dâhil olmak üzere doğu ve batı Akdeniz'de oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. 7. yüzyıldan itibaren ise giderek kullanımını azalmıştır.

Çalışmamız yeni bir tip başlık olarak Erken Bizans Döneminde ortaya çıkan İon İmpost başlığın, Bizans anıtsal mimarisinde ne zaman ve ne şekilde kullanıldığını göstermeyi amaçlamaktadır. İlk bölümde başlıkların kökeni ve araştırmacıların çalışmalarından değerlendirmeler ve tartışmalar öne sunulmaktadır. İkinci bölümde ise çalışmamızın asıl konusunu oluşturan başlıkların kullanımına ilişkin veriler açıklanacaktır.

İon-İmpost Sütun Başlıkların Kökeni Ve Başlıklara İlişkin İlk Çalışma

İon İmpost başlık, Greko-Romen geleneğinden miras alınan bir İon başlığın üzerine, impost adı verilen kesik piramit şekilli bir başka mimari elemanın adapte edilmesiyle oluşturulmuş yeni bir başlık türüdür. Hristiyan ustalar, ilk başlarda bu ibadet binaları için, klasik antik çağın bilinen Korinth, Kompozit ve İyonik başlık tiplerini kullanmışlardır. Ancak zamanla klasik geleneklere bağlı kalarak inşa ettikleri kiliselerinde, yeni mimari üslup arayışlarına girmişlerdir. Bir zamanlar, Pagan dünyanın yüksek maliyetli ve ehil işçilik gerektiren masif arşitrav bloklarını devşirerek kendi kiliselerindeki kullanımını da aynen devam ettirmişlerdir. Söz gelimi, büyük merkezlerdeki bazilikal planlı kiliselerin orta nef bağlayıcıları devşirme arşitrav bloklarından meydana gelmekteydi. Ancak zamanla yapı ustaları, ihtiyaca göre artan kilise inşaatlarında, daha az maliyetli ve pratik çözümler üretmek zorunda kaldılar. Örneğin, üst örtüyü, yapımı kolay olan yuvarlak kemerlerin taşıdığı sütunlara bindirterek strüktüre yeni bir kullanım kazandırdılar. Fakat diğer bir yandan, bağlayıcı eleman olan arşitravların yerini kemerlere bırakması, sistemde birtakım sorunlara da yol açtı. Bu sorun esasında geniş bir kemeri taşıyacak sütun ve başlıklarının boyut ve şekilleri ile ilgili görünmekteydi. Dahası, iç mekânın yüksekliği ile de doğrudan ilişkili olduğu düşünülmektedir. Büyük merkezlerin dışında, inşa edilen anıtlarda yapı ustalarının, bu sorunu impost kullanarak çözüme ulaştığı görülmektedir. İmpostlar, aslında Roma döneminde kullanılan mimari plastik elemanların basitleştirilmiş halidir.

İmpostların kullanımının iki önemli özelliği vardır. Birinci özelliği dikdörtgen formdaki impostun kemerin değişen kalınlıklarına uyum sağlamasıdır. İkinci özelliği ise farklı yüksekliklere sahip sütunların yükseklik farklılıklarını telafi etmesidir (Wiegand, 1914, 53).

Şekil 2. Skripou (Orchomenos) Kilisesine ait Başlık (Kautzsch, 1936, Taf. 33, 535)

Şekil 1. Alexandria Müzesi'ndeki Başlık (Kautzsch, 1936, Taf. 33, 536)

Başlık ile kemer arasına yerleştirilen impostun özellikle Bizans mimarisine ait bir eleman olduğu bilinmektedir. İmparator Konstantin dönemi öncesine ait yapılarda impost görülmemesi de bu düşünceyi desteklemektedir. Bu nedenle impostların Konstantin sonrası dönemde ortaya çıktığı düşünülmektedir (Deichmann, 1956, 41).

Edmund Weigand, 1914 yılında yapmış olduğu çalışmada, impostların en erken 4. yüzyılın ortalarında kullanılmaya başladığını söylemektedir. Ayrıca çalışmasında korniş şeklindeki impost ve ters çevrilmiş, kesik bir piramit şeklinde kenarları aşağı doğru eğimli impost olarak iki farklı impost formu öne sürmüştür (Wiegand, 1914, 55). Nitekim, S. Costanza'nın birleştirilmiş sütunlarının üzerindeki saçaklıklar üçüncü yüzyılın son yıllarına tarihlenmektedirler ve impostların öncülleri olduğu düşünülmektedir (Deichmann, 1956, 41-42). İpostların menşei sorusu günümüzde hala tam olarak açıklığa kavuşturulmamıştır.

5. yüzyılın başlarında impost kullanımının başlaması, sütun başlıklarında bazı yeni gelişmelere yol açmıştır. Bu yeni gelişmelerden biri de impost ve ion sütun başlıklarının bir sentezi olarak ortaya çıkan ion-impost tipi başlıkların üretimine başlanmasıdır. İon İpost başlık, Greko-Romen geleneğinden miras alınan bir İon başlığın üzerine, impost adı verilen kesik piramit şekilli bir başka mimari elemanın adapte edilmesiyle oluşturulmuş yeni bir başlık türüdür. Başlıkların ilk olarak hangi tarihte kullanıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte 5. yüzyılın başlarına ait olduğu tahmin edilmektedir (Alten, 1913, 65).

Bir diğer görüş ion impost başlıkların Doğu Roma bazilikalarında galeri katlarının yapılmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıktığıdır (Deichmann, 1956, 46). Başlıkların

en erken tarihli örneğinin, Yunanistan'daki Skripou (Orchomenos) Kilisesi'ne (Şekil 1.) ait olduğu kabul edilir (Kautzch, 1936, 166, Deichmann, 1956, 46). Burada yer alan başlık 400 yılı civarına tarihlendirilmiştir. Ayrıca Mısır'da Alexandria Müzesi'ndeki (Şekil 2.) iki başlık da benzer şekilde 5. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir. (Kautzch, 1936, 165, Yegül, 1974, 267).

Ion-impost diye nitelendirilen başlıkların çoğu, monolit olarak üretilmiştir. Fakat bazı örneklerde ion ve impost blokların, iki ayrı parça halinde üretildiği de görülmektedir. Bu durum konu ile ilgili bilimsel yayınlarda iki farklı tutuma yol açmıştır. Bazı araştırmacılar, çalışmalarında sadece monolit üretilmeye yer verirken, bazıları da her iki grubu çalışmalarına dahil etmişlerdir.

Konu ile ilgili en erken çalışma 1913 yılında Wilken Alten'in, *Geschichte des altchristlichen Kapitells* başlıklı yayınıdır. Alten, gerek monolit gerekse iki ayrı parça halinde üretilmiş örnekleri, görüntüde farklılık yaratmadığı için ortak tipoloji içinde değerlendirmiştir (Alten, 1913, 39). Daha sonra 1936 yılında yayımlanan Rudolf Kautzsch'a ait çalışmada da Alten'in önerisi referans alınarak iki grup birlikte değerlendirilmiştir (Kautzch, 1936, 165). Thomas Zollt da her iki varyantın aynı statik işlevi yerine getirdiğini ve başlığın tek parça veya iki parçadan oluşmasının fark etmediğini kabul etmiştir (Zollt, 1998, 61). Buna karşın, Vassiliki Vemi, tipolojide sadece monolit üretimleri esas almış, ion ve impost olarak ayrı iki şekilde üretilen parçaların hiçbir zaman birlikte kullanılmadığını öne sürmüştür (Vemi, 1989, 3).

Bizans Anıtsal Mimarisinde Ion-Impost Sütun Başlıklarının Kullanımı

İon-impost tipi sütun başlıkları İS. 5. ve 6. yüzyıllar arasında Başkent Konstantinopolis, Anadolu, Kıta Yunanistan ve İtalya dâhil olmak üzere doğu ve batı Akdeniz'de oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu tip sütun başlıklarının kullanımının özellikle, İmparator Justinianus (527-565) döneminde yaygınlaştığı görülmektedir. İmparator Justinianus tarafından Konstantinopolis'te inşa ettirilen Ayasofya, Aya İrini ve Aziz Sergios ve Aziz Bakhos Kilisesi ion-impost tipi sütun başlıkları dönemin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. İS. 6. yüzyıldan sonra ise bu tip sütun başlıklarının kullanımı giderek azalmıştır.

Erken tarihli kiliselerin alt katlarının sütunları üzerinde zengin süslemesinden dolayı genellikle korint başlıklar tercih edilmiştir. Korint başlıkların arşitrav taşıdığı durumlarda yalın şekilde, kemerleri desteklediği durumda ise üzerine birer impost aldığı görülmektedir. Bu kiliselerin galeri katlarının sütunları için ion impost başlıklar kullanılmıştır. Bu kullanıma ilişkin en iyi iki örnek Yunanistan'da bulunmaktadır.

Hagios Demetrios Kilisesi, Selanik'te ayakta kalan en eski yapılardan biridir. Kilise, 4. yüzyıldan kalma Aziz Demetrios için yapılan mezar yapısının üstüne, Vali Leontius tarafından 412-413 yılları arasında inşa ettirilmiştir (Sotiriou, 1952; 246; Hoddinnott, 1963, 125; Weitzmann, 1979, 555; Bauer, 2013, 35). Üç nefli Helenistik bazilika tipinde olan yapı, 7. yüzyılın başında çıkan yangınla zarar görmüştür. Bunun ardından

Şekil 3. Hagios Demetrios Kilisesi'nin galeri katındaki ion impost başlıklar (Fotoğraf: David Hendrix)

İmparator Herakleios (610-41) kısa sürede yapıyı tekrar onartmıştır (Hoddinott, 1963, 125). Bu onarım sırasında, daha önce üç nefli olan kilise, kuzey ve güneyine birer nef daha eklenerek beş nefli daha büyük bir yapıya dönüştürülmüştür. Yapının ilk katında, orta nefi, kuzey ve güney yan neften ayıran sütunların üzerinde korinth sütun başlıkları yer almaktadır. Korinth başlıkların üzerine birer impost eklenerek kemerlere geçiş sağlanmıştır. Ayrıca bu sistem yapıyı yükseltmiştir. 7. yüzyılın başında yapılan onarımlarda eklenen, nef ve galeri katında yer alan sütunların üzerinde ise ion-impost tipi başlıklar yer almaktadır (Şekil 3.). 1917 öncesi fotoğraflarda sade şekilde tasarlanan başlıkların impostunun dar yüzeyinde Latin Haçı görülmektedir. Başlıklar 7. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir.

Yunanistan'daki diğer bir erken tarihli yapı Panagia Acheiropoietos Kilisesidir. Yapı Selanik'in beşinci yüzyıldan kalma ikinci büyük bazilikasıdır. İnşa tarihliyle ilgili kesin bilgi bulunamamakla birlikte, mimari üslubu bakımından 450-470 yılları civarında inşa edildiği kabul görmektedir (Krautheimer, 1981, 105; Weitzmann, 1979 658). Meryem'e adanan yapı üç nefli, ahşap çatılı bir bazilikanın tipik bir örneğidir. 1430 yılında Osmanlı'nın şehri fethinden sonra, Acheiropoietos Kilisesi, Sultan II. Murad tarafından 1492 yılında camiye dönüştürülmüştür (Bakirtzis, 2003, 50). Osmanlı dönemi boyunca, Eski Camii, Eskicuma Camii adı altında şehrin başlıca camisi olarak işlevini sürdürmüştür (Hoddinott, 1963, 156).

Yapının neflerini iki dizi halinde her bir sırada on iki adet olmak üzere sütunlar ayırır. Sütunların üstünde Hagios Demetrios Kilisesi'de olduğu gibi korinth başlıklar yer almaktadır. Başlıkların üzerine birer impost eklenerek

Şekil 4. Panagia Acheiropoietos Kilisesi'nin galeri katındaki ion impost başlıklar (Fotoğraf: David Hendrix)

Şekil 5. Ayasofya'nın galeri katında yer alan ion impost başlıklar (Fotoğraf: David Hendrix)

kemerlere geçiş sağlanmıştır. Yan neflerin üzerlerindeki galeriler ion impost başlığa sahiptir (Şekil 4.). Başlıkların impost bölümünün dar ön yüzüne Latin Haçı işlenmiştir. İon kısmının merkezinde ise etrafı ince kabuk içerisine alınmış yumurta motifi yer alır. Yumurtanın iki yanına, uçları aşağı bakar biçimde oklar yerleştirilmiştir.

Şekil 6. Aya İrini Kilisesi'nin nef sütunları üzerinde yer alan ion impost başlıklar (Fotoğraf: David Hendrix)

Bizans mimarisinin en anıtsal yapısı Hagia Sophia (Ayasofya) Kilisenin ilk inşasına imparator Büyük Konstantin zamanında başlandığı, II Konstantius tarafından 337-361 yılları arasında tamamlandığı bilinmektedir (Lethaby ve Swainson 1894, 15; Mathews, 1976, 262; Krautheimer, 1981, 72). 404 yılında meydana gelen yangın sonucu tahrip olan bu yapı, imparator II. Theodosios (408-450) tarafından beş nefli ahşap örtülü bazilika planıyla yeniden inşa edilmiştir. (Lethaby ve Swainson 1894, 16; Mathews, 1976, 262; Müller-Wiener, 2016, 84). Kilise günümüzdeki halini 532 Nika İsyanından sonra İmparator I. Justinianus döneminde almıştır. 532-537 yılları arasında Tralles'li mimar Anthemios ve Miletos'lu mimar Isidoros tarafından hazırlanan kubbeli bazilika planı, eski yapının yıkıntıları tesviye edilerek aynı yerde yükseltilmiştir (Lethaby ve Swainson 1894, 21; Mathews, 1976, 263; Krautheimer, 1981, 72; Müller-Wiener, 2016, 85).

Ayasofya'nın galeri katında I. Justinianus dönemine ait bir dizi ion impost başlık bulunmaktadır (Şekil 5.) Bu başlıklar Ajur tekniği ile yapılan yüksek işçiliği açısından önemlidir. Yapının kuzey ve güney galeri katının iç kesiminde yer alan başlıklar köşe volütlü olarak tasarlanmıştır. Bu başlıkların bir benzeri aynı imparator tarafından Konstantinopolis'te yaptırılan Aziz Sergios ve Bakhos Kilisesi'nde tekrar eder.

İS. 6. Yüzyılda, Ayasofya ile Aziz Sergios ve Bakhos Kilisesi dışında başkent Konstantinopolis'te yer alan önemli diğer bir kilise Aya İrini'dir. Kilisenin ilk inşası 4. yüzyıla kadar inmektedir (Millingen, 1912, 85). 532 yılında çıkan Nika İsyanı sırasında yapı zarar görmüştür. Ardından İmparator I. Justinianus, Ayasofya ile aynı zamanda Aya İrini'yi de yeniden yaptırmıştır (Millingen, 1912, 89; Ebersolt, 1913, 56; Mathews, 1976,

Şekil 7. St. Jean Kilisesi'nin nef ve galeri katlarında yer alan ion impost başlıklar (Fotoğraf: Murat Certel)

102; Krautheimer, 1981, 230; Müller-Wiener, 2016, 112). 740 yılı civarında meydana gelen depremde hasar gören yapı V. Konstantinos (741-775) tarafından onartılmıştır (Millingen, 2012, 90; Müller-Wiener, 2016, 113) İstanbul'un fethinden sonra camiye çevrilmediği için önemli bir mimari değişiklik olmamıştır.

Kilise üç nefli bazilikal planlıdır. Yapının orta nef ile yan nefleri ayıran sütunların üzerinde ion impost sütun başlıklar yer almaktadır (Şekil 6.). Başlıklar düzgün kesimlidir, impostların orta mekana bakan dar yüzeyinde yalın şekilde Latin Haçı işlenmiştir. İmpostun paralel yüzüne ise I. Justinianus ve Theodora'ya ait monogramlar yüksek kabartma olarak işlenmişlerdir. İon kısımlarda palmet ve akanthus yaprakları gibi çeşitli bezemelere yer verilmiştir. Daha önce yapıların galeri katlarında tercih edilen ion impost başlıklar, Aya İrini kilisesinin ilk katında bulunmaktadır. Bu durum ion impost başlığın, söz konusu dönemlerde, yapıların ana nefinin sütun başlığı olarak öne çıktığını göstermektedir.

Ayasuluk St. Jean Kilisesi, İsa'nın 12 havarisinden biri olan Aziz Yuhanna'nın mezarı üzerine inşa ettirilmiştir. İ.S. 2. yüzyılda, kiliseden önce alanın yarı ıssız, kuru ve verimsiz bir arazi olduğu ve burada bir Roma nekropolünün bulunduğu bilinmektedir (Foss, 1979, 87; Karydis, 2016, 102). Aziz Yuhanna öldüğünde bu tepeye gömülmüştür. İ.S. 4. yüzyılda mezarın üzerine küçük kare planlı bir şehitlik yapılmış, İ.S. 5. yüzyılın başlarında Kiliseye çevrilmiştir (Hörmann, 1951; 18, Krautheimer, 1981; 112, Milburn, 1988, 134; Koch, 2015, 244). Daha sonradan eski ve harap halde olan kiliseyi İmparator

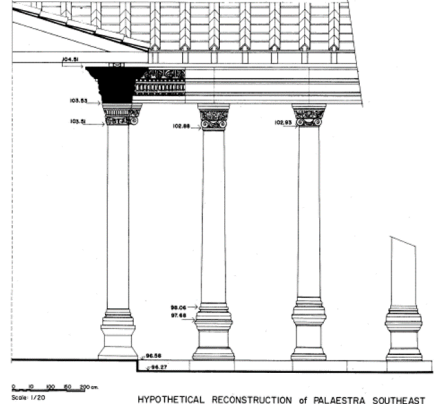
I. Justinianus yıktırılarak 532 yılından sonra yeniden inşa ettirdiği kroniklerden öğrenilmektedir (Procopius, Buildings 5, 1, 6). Prokopius'un vermiş olduğu bilgiye göre İmparator Justinianus'un yaptırdığı yapının başkent Konstantinopolis'teki Kutsal Havariler Kilisesi gibi haç planlı ve kubbeli olduğu anlaşılmaktadır.

Yapının orta nef ile yan nefleri ayıran sütun başlıkları ion impost tipindedir (Şekil 7.). İon impost başlıklar kurgu olarak Aya İrini Kilisesi ile yakın benzerlik gösterir. Aya İrini ile arasındaki tek fark, yapının galeri katında sütunların bulunması ve sütunların üzerinde ion impost tipi başlıkların yer almasıdır. St. Jean Kilisesi her iki katta da ion impost başlık türünün kullanıldığı tek yapı olması açısından önemlidir.

Manisa'nın Sardis antik kentinde yer alan Gymnasium yapısı, İS. 2. yüzyıl sonunda veya 3. yüzyılın başında tamamlandığı tahmin edilmektedir (Yegül, 2010, 161). Sardis'te yer alan bu kompleks, şehirde bulunan iki anıtsal hamam yapısından biridir (Yegül, 2010, 163). Kompleksin doğu kısmında, sundurmalarla çevrili merasim ve egzersiz yapılan açık bir avlu (palaestra), batı kısmında ise geniş tonozlarla örtülü yıkanma alanları mevcuttur. İS. 4. veya 5. yüzyılda Palaestranın güney kanadının Yahudi cemaatine verildiği ve Yahudilerin burada büyük bir sinagog inşa ettirdiği bilinmektedir (Yegül, 2010, 172).

Şekil 9. Sardis Gymnasium'u Palastrasında yer alan ion impost başlık (Fotoğraf: Murat Certel)

Şekil 8. Gymnasium Palaestra'sının rekonstrüksiyon çizimi (Yegül 1974, 274)

Sardis'te Bizans dönemine ait en ilginç mimari buluntular palaestranın güney-doğu ve güneybatı köşelerindeki sütun dizisi üzerinde yer alan ion impost (Şekil 8.) sütun başlıklardır (Yegül, 1974, 265). Başlıkların kemer dışında kullanıldığı tek örnek burada yer almaktadır. Daha önceki yapılarda gördüğümüz alışlagelmiş ion impost başlık ve kemer ilişkisi, burada yerini arşitrav bloğuna bırakmıştır (Şekil 9.) Bu kullanım başka bir yapıda görülmemektedir. Ayrıca avlunun köşe sütunları için özel, L-biçimli başlıkların kullanılması da yine bu yapıya özgüdür. Başlıklar, Küçük Asya'nın Geç Antik Dönem mimari süsleme programının iyi korunmuş ünik örnekleridir.

Değerlendirme Ve Sonuç

İon impost başlıkların kullanımı hiç şüphesiz bağlayıcı eleman olan arşitravların yerini kemerlere bırakmasıyla doğru orantılıdır. Buradaki asıl sorun geniş bir kemer taşıyacak sütun ve başlıklarının boyut ve şekillerinin nasıl olması gerektiğiydi. Antik çağdan beri kullanılan korint başlık kare şekilli abaküse sahip olmasından dolayı geniş bir kemerin yapımına izin vermemektedir. Burada ustaların korint başlığın üstüne impost ekleyerek bu sorunu çözdüğü görülmektedir.

Bizans anıtsal mimarisinde ion impost başlıklar 5. yüzyıla ait yapıların ilk olarak galeri katlarında kullanılmıştır. Yunanistan'daki Hagios Demetrios, Panagia Acheiropoietos ve Konstantinopolis'teki Ayasofya, Aziz Sergios ve Bakhos Kiliseleri bu kullanımın günümüze ulaşmış örnekleridir. Başlıkların ikincil planda kullanılmasının, estetik kaygıdan kaynaklandığı düşünülebilir. Çünkü gösterişli süslemelere sahip Korint başlıklar dönem boyunca zenginliğin bir sembolü olarak ana mekanda kullanılmıştır.

İ.S. 6. yüzyılın başlarında ion impost başlıklar Başkent Konstantinopolis, Anadolu, Kıta Yunanistan ve İtalya dâhil olmak üzere doğu ve batı Akdeniz'de oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu zaman diliminde başlıkların dönemin modası olarak bazı yapılarda ön plana çıktığı görülmektedir. Başkentteki Aya İrini ve Ephesos, Ayasyuluk Tepesi St. Jean kilisesi örnek olarak gösterilebilir. Aya İrini kilisesinde galeri katında sütun olmadığı için ana mekânın nef sütunlarında ion impost başlıklar görülmektedir. Benzer şekilde St. Jean kilisesinde de aynı kullanım söz konusudur. Fakat iki yapı arasındaki tek fark St. Jean Kilisesi'nin galeri katında da ion impost başlıkların kullanılmasıdır.

İon impost başlıkların kemer ile değil de arşitrav ile kullanıldığı, şuna kadar bilinen tek örnek Sardis Gymnasiumu'nun palastrasıdır. Burada yer alan ion impostların avlunun köşe sütunları için özel, L-biçimli oluşu da yine bu yapıya özgüdür.

Sonuç olarak, ion impost başlıklar başlangıçta kiliselerin galeri katındaki sütunlarda, daha sonraları ise ana mekânın nef sütunlarında kullanılmıştır. Bu durumda 5. yüzyılda estetik kaygıdan dolayı geri planda tutulan başlıkların 6. yüzyılın başları gibi kısa sürede moda haline geldiği söylenebilir. Özellikle başkent Konstantinopolis ve yakın çevresindeki yapılarda yer alan, kaliteli ajur işçiliğine sahip ion impost başlıklar bunun göstergesidir. Ayrıca korint başlıklara göre daha ucuz maliyetli olması veya korint-impost şeklinde iki ayrı mimari öge yerine monolit olarak üretilebilmesi, ion impost başlık tipinin tercih edilmesine sebep olmuş gibi görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alten, W. (1913). *Geschichte des Altchristlichen Kapitells*. München-Leipzig: Delpin Verlag.
- Bakirtzis, C. (2003). The Urban Continuity and Size of Late Byzantine Thessalonike, *DOP* (57), 35–64.
- Bauer F. A. (2013). *Eine Stadt und ihr Patron: Thessaloniki und der Heilige Demetrios*, Schnell & Steiner.
- Deichmann, F. W. (1956). Studien zur Architektur Konstantinopels. *Deutsche Beiträge zur Altertumswissenschaft 4*, Baden.
- Ebersolt, J., Thiers, A. (1913) *Les églises de Constantinople*, Ernest Leroux.
- Hoddinott R. F. (1963). *Early Byzantine churches in Macedonia and southern Serbia A Study of the Origins and the Initial Development of East Christian Art*, Palgrave Macmillan London.
- Hörmann, H., (1951). *Die Johanneskirche, Forshuchen in Ephesos 4, 3*, Vienna.
- Karydis, N. (2015). The Evolution of the Church of St. John at Ephesos during the Early Byzantine Period, *Jahreshefte des Österreichischen archäologischen institutes in Wien*, Band 84, 97-128.
- Kautzsch, R. (1936). *Kapitellstudien, Beiträge zu einer Geschichte des spätantiken Kapitells im Osten vom vierten bis ins siebente Jahrhundert*. Berlin-Liebzg: Walter de Gruyter.
- Koch, G. (2015). *Erken Hristiyan Sanati*. (A. Aydın, Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Krautheimer, R. (1981). *Early Christian and Byzantine Architecture*, Tennessee.
- Mathews, T. F. (1976). *The Byzantine Churches of Istanbul: A Photographic Survey*, Pennsylvania State University Press.
- Milburn, R. (1988). *Early Christian Art and Architecture*, University of California Press
- Millingen, A. V. (1912). *Byzantine Churches in Constantinople: Their History and Architecture*, Macmillan and Company, Limited.
- Müller-Wiener, W. (2016). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. (Ü. Sayın, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sotiriou, G. A. (1952). *Η Βασιλική Του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονικησ*, BAE, 34A, Atina.

- Lethaby W. R., Swainson H. (1894). *The Church Of Sancta Sophia, Constantinople A Study Of Byzantine Building*, Macmillan.
- Procopius, Buildings H. B. Dewing – G. Downey (eds.), Procopius, Buildings (Cambridge, MA 1954).
- Vemi, V. (1989). *Les Chapiteaux Ioniques à imposte de Grèce à l'époque paléochrétienne*. Athens: BCH Supplément XVII.
- Weigand, E. (1914). Neue Untersuchungen über das Goldene Tor in Konstantinopel. *Athenische Mitteilungen* 39, pp. 1-64.
- Weitzmann, K. (1979). *Age Of Spirituality: Late Antique And Early Christian Art, Third To Seventh Century*. New York: Princeton University Press.
- Yegül, F. K. (1974). Early Byzantine Capitals from Sardis. A Study on the Ionic Impost Type. *DOP*(28), pp. 265-274.
- Yegül, F.K. (2010). *Bathing in the Roman World*. New York: Cambridge University Press.
- Zollt, T. (1994). *Kapitellplastik Konstantinopels vom 4. bis 6. Jahrhundert n. Chr: mit einem Beitrag zur Untersuchung des ionischen Kämpferkapitells, Asia Minor Studien*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt.

Hakem Deęerlendirmesi: ift “kr” hakem incelemesi.

ıkar atışması: Yazar ıkar atışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar, Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklendiğini belirtmiştir. Proje Numarası: 23917.

Peer-review: Double-blind peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study supported by Ege University Scientific Research Projects Coordination Department. Project Number: 23917.

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü | *Ege University, Institute of Social Sciences*

Ege Sosyal Bilimler Dergisi | ***Journal of Ege Social Science***

e-ISSN 2651-4982

Cilt: 4, Sayı: 1-2, Ocak-Temmuz 2023 | *Volume: 4, Issue: 1-2, January-July 2023*

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Sosyal BİLİmler Enstitüsü adına Müdür (On behalf of Ege Univ. Institute of Social Sciences, Director): Prof. Dr. Mustafa MUTLUER ♦ Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Dr. Öęr. y. Aytekin ERDOęAN ♦ Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Koray KULEYİN (Enstitü Sekreteri | Institute Secretary) ♦ Sekretery - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretarait - Graphic Desing/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

[İnternet Sayfası \(Açık Eriřim\)](#)

[İnternet Page \(Open Access\)](#)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/esbd>

Ege Sosyal Bilimler Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal Of Ege Social Science is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published bianually, in January and July.